

Meediakasvatus praktilises lasteaiatöös

Kristi Vinter

Alushariduses räägitakse juba mõnda aega lapsest lähtuvast kasvatuses. Lapsest lähtuv kasvatus eeldab lapse individuaalsuse ja kogemusmaailmaga arvestamist. Suur osa tänapäeva laste igapäevakogemustest, mille hulka kuuluvad nii eeskujud, lemmikud, vestlus- kui mänguteemad, on meedia poolt vahendatud. Need igapäevakogemused jõuavad lapseni sageli erinevate ekraanide vahendusel. Seega pole meedia täielik välistamine õppeprotsessist eelkoolialiste laste õpetamisel sugugi õige ning ühtlasi pole see ka kooskõlas lapsest lähtuva kasvatuses põhimõtetega.

Meediakasvatus on lisaks eelmainitule kaasaegses ühiskonnas oluline mitmel muulgi põhjusel. Laste meediatarbimine on varasemate põlvkondadega võrreldes oluliselt suurenenud, meediakeskkond meie ümber on aina intensiivsem ning suur osa sellest, mida me maailma kohta teame, pärineb erinevat liiki meediast. Meedia on seega oluline roll ka lapse maailmapildi, arusaamade, väärtuste ja hoiakute kujundamisel. Samas ei näita meedia meile maailma nii, nagu see tegelikult on, vaid kajastab ümbritsevat meedia loojate subjektiivset ja sageli ka tegelikkust moonutavast vaatenurgast, mis teeb meedia üheks võimalikuks ohuks laste ebaadekvaatse ja kallutatud maailmapildi kujunemisel. Alushariduse eesmärgiseade ütleb aga seda, et lasteaed peab kujundama ümbritseva keskkonna mõistmist.

Seega tuleks meediat vaadelda ühe osana kaasaegsest kasvukeskkonnast ning leida võimalusi, et hoolimata seal valitsevast vastuolulisusest kujuneks lastel tegelikkusele vastav maailmapilt.

Meediakasvatus lasteaias algab õpetajast ning eeldab lastele ea- ja võimetekohaste võimaluste kasutamist selleks, et neile meedia olemust, selle toimimist ning erilise meedia loomisprotsesse mänguliselt tutvustada ja selgitada. Ainuüksi meedia mõjude teadvustamisest jääb oskuslikul meediakasvatajal väheseks, sest meediakasvatus on praktiline valdkond, mis nõuab väikese lapse arengu ja õppimisspetsiifika tundmist ning konkreetsete ja eakohaste didaktiliste tegevuste eesmärgistatud kavandamist ja läbiviimist. Meediakasvatus pakub niisiis võimalike meediamõjudega toimetulekuks ning meedias peituvat õpipotentsiaali realiseerimiseks ja suunamiseks pedagoogilisi lahendusi, millest ühele osale keskendub ka käesolev artikkel.

Konstrueerimine ja dekonstrueerimine meediakasvatuse osana

Tänapäeva lapse ettekujutus maailmast kujuneb suuresti meedia toel. Viimane pole aga sugugi objektiivne. Seetõttu räägitakse meediakasvatusest eelkõige kui õpetusest, mille abil julgustatakse lapsi meediamailma kriitiliselt suhtuma ning meedia konstrueeritust ise selles protsessis osaledes tundma õppima. Meediauurija Sonia Livingstone (2004) rõhutab samuti, et meedia sisu (artiklite, uudiste, saadete,

filmide jms) mänguline loomine aitab asjakohasemalt analüüsida ka professionaalide poolt kokku pandut. See omakorda tähendab, et meediat õpivad kõige paremini tundma need, kes seda ise loovad. Kuidas jõuab multifilm ekraanile? Milline on aset leidnud sündmuse tee uudiseks? Kuidas valmib tele- või trükireklaam? Millised otsustused ja etapid on nende loomise taustaks?

Meediakasvatus sisaldab seega paralleelselt nii sõnumi dekonstrueerimist kui ka konstrueerimist (Ugur, 2004). **Sõnumi dekonstrueerimine** tähendab meediasõnumi avamist, mis aitab mõista konkreetse sõnumi etapiviisilist meieni jõudmist. Sõnum võib tähendada seejuures nii trükiteksti, heli, pildi, animatsiooni, video kui ka multimeediumi toel edastatud informatsiooni kas filmina, telereklaamina, ajalehe artiklina, uudisena või hoopis muusikavideona. **Sõnumi konstrueerimine** vastupidiselt on ise meediasõnumi loomine.

Dekonstrueerimise näited

MULTIFILMIST tagasi STSENAARIUMINI – arutlege lastega koos, kuidas vaadatud multifilmi tehti ning püüdke sealt mõningaid etappe lastega ka ise läbi teha (nt multifilmi helindamine).

AJALEHE ARTIKLIST tagasi SÜNDMUSE JUURDE – arutlege lastega, kuidas artikkel ajalehte sai ning valige protsessist välja momente, mida rollimänguna matkida (nt ajakirjaniku ja ajalehetoimetuse fotograafi töö).

Konstrueerimise näited

STSENAARIUMIST MULTIFILMINI – stsenaariumi loomine koos lastega, tegelaste valimine ning nende välimuse ja karakterite üle arutlemine, multifilmi lavastamine (ülesfilmimine või pildistamine), filmi töötlemine arvutis, helide salvestamine ja lisamine, „hääletegijate” rollide jagamine, tegelaste häälte katsetamine ja teksti pealelugemine, muusikapalade kuulamine ja sobiva väljavalimine, subtiitrite kirjutamine jms kuni valmis multifilmini.

SÜNDMUSEST AJALEHEARTIKLINI – lasteaias juhtunud sündmuse väljavalimisest kuni pildi/piltidega varustatud artikli valmimiseni. Sinna hulka kuulub kaaslase intervjuerimine, õpetaja poolt ette kirjutatud näidiste järgi artikli pealkirjade kirjutamine, arutelu selle üle, milline võiks olla artikli juurde sobilik foto (kas inimene? Millises tujus? Millise näoilme ja kehakeelega? Millises olukorras?), sobilike situatsioonide lavastamine ja pildistamine, parima pildi väljavalimine ja artiklile lisamine. Artikli ühine kujundamine kas paberil või arvutis.

Ülesanne näidete juurde

Püüa kirjeldatud näidete juurde mõelda, milliseid õppekava valdkondi võimaldavad nimetatud tegevused (ehk lastepärane meedia loomise protsess) lõimida ja milliseid üldoskusi arendada.

Sellised arutelud ja läbitegemised näitavad lastele, et meedia loomise protsessi juures on reeglina palju inimesi, kes kõik ühiselt otsustavad, milline saab olema lõpptulemus ning kuidas oleks mõistlik valmivat sõnumit kõige mõjusamalt välja pakkuda. Laste tähelepanu tuleks juhtida sellele, kuidas meediasõnumite konstrueerimine võib sõnumi vastuvõtjat (ehk lugejat, vaatajat, kuulajat) mõjutada ning temaga manipuleerida. Teadlikkus ja oskus seda kõike märgata võimaldab omakorda end tulevikus manipuleerimise eest kaitsta. Õpetamine ja õppimine on seda tõhusamad, mida selgemalt õpetaja tegevuse eesmärki teadvustab ning peale tegevust saadud teadmisi lastel sõnastada ja tegevust kokku võtta aitab.

Heaks meediakasvatamiseks olemine eeldab seega, et õppetegevusi kavandav õpetaja teadvustab endale, mida laps kavandatud tegevustes meedia kohta, mitte meedia kui vahendi abil õpib. Põhiline on see, et meediakasvatusega seotud tegevust planeerides oskaks õpetaja vastata küsimusele – **mida õpib laps meedia kohta, kui ta neid tegevusi teeb?**

See ei tähenda aga sugugi, et meediavahendeid (televiisor, arvuti, ajaleht, fotoaparaat jms) ja sisu (saade, multifilm, arvutimäng, artikkel, reklaam jms) ei võiks mis tahes teistes valdkondades õppetegevuste rikastamiseks ja näitlikustamiseks ära kasutada. Vastupidi, see on lausa soovitatav. Meediakasvatusest jääb selleks aga väheks. Mõtet aitavad selgitada järgmised näited.

MEEDIAKASVATUS	EI OLE MEEDIAKASVATUS
Näide 1	
<p>Kevadlillede pildistamine, pöörates tähelepanu vaatenurkadele, valgusele, pildistamise suunale ning lähi- ja kaugvõttega pildile antavale emotsioonile.</p> <p>Piltide vaatamine rühmaruumis, võrdlemine päris lilledega ja aiandusajakirjade fotodega.</p> <p>Arutelu, millise sisuga artikli juurde võiks laste pildistatud fotod sobida.</p> <p>MIKS ON: annab ettekujutuse meedia loomise protsessist, õpetades samal ajal ka kevadlilli tundma.</p>	<p>Kevadlillede fotode vaatlemine PowerPointi slaidiesitlusega, lillede nimetamine ja kirjeldamine nähtu põhjal. Pildid on välja valinud õpetaja ning ka slaidiprogramm on õpetaja poolt ette valmistatud.</p> <p>MIKS EI OLE: õppetegevuse eesmärk on lillede tundmaõppimine. Lastel pole võimalik ise esitluse koostamise protsessis osaleda ning meedia kohta tegevus uusi teadmisi ei paku.</p>

MEEDIAKASVATUS	EI OLE MEEDIAKASVATUS
Näide 2	
<p>Mutukate seiklused (Minuscule) – multifilmide vaatamine DVDlt PLAY ja PAUSE nuppu kasutades, mille käigus õpetaja „kivistab” (PAUSE) sündmuste pöördelisel kohal ekraanipildi ning palub lastel välja pakkuda erinevaid süžeearenguid (positiivseid ja negatiivseid). Seejärel vaadatakse koos multifilmi loonud meeskonna lugu lõpuni. Pause aruteludeks võib teha mitmeid.</p> <p>MIKS ON: laps õpib jälgima süžeed; saab ettekujutuse meeskonnatööst süžee loomisel; õpib mõistma, et meedia sisu on kellegi loodud ning see lugu on nende autorite looming. Mõne teise autorite rühma (rühma laste) tehtuna oleks lugu hoopis teistsugune.</p>	<p>Mutukate seikluste multifilmi vaatamine pärast seda, kui õues on vaadeldud sipelgaid. Lapsed vaatavad multifilmi lõpuni ning õpetaja küsib küsimusi selle kohta, mis lastele meelde jäi ning millest lugu rääkis. Tuletatakse meelde sipelgate vaatlust õues.</p> <p>MIKS EI OLE: õppetegevuse eesmärk on pigem mälu treening ning jutustamis- oskuse arendamine. Meedia kohta (kuidas multifilmi tehakse, mille alusel, kes ja kuidas teevad, mis on stsenaarium, kes selle loob vms) tegevus uusi teadmisi ei paku.</p> <p>Liiasi ei sobi antud multifilmid loodus- õpetuse näitlikustamiseks, kuna loodus- õpetus peab andma realistlikke looduste- aduslikke teadmisi, mida nendest multifil- midest ei leia.</p>
Näide 3	
<p>Lapsed ja õpetaja sirvivad koos ajalehti ning lõikavad sealt välja meelepäraseid, kindla teemaga seotud pilte (nt tööd tege- vad inimesed, loodusega seotud fotod, karikatuurid vms).</p> <p>Väljalõigatud pilte vaadeldakse ja rüh- mitatakse teatud tunnuste alusel (nt kas foto on pildistatud olustiku või lavastatud fotona, ülevalt või alt jms).</p> <p>Pildid laotatakse pörandale laiali ning õpetaja loeb lastele ette ühe lühikese uudise. Seejärel antakse lastele ülesanne leida väljalõigatud piltide hulgast see, mis sobiks artiklit kõige paremini illustree- rima. Valikuid põhjendatakse.</p> <p>MIKS ON: lapsed õpivad märkama pil- tidel detaile, mis suunavad seda, kuidas me pilti tajume. Kujuneb arusaam sellest, kui- das meediat luuakse ning milline on pildi mõju trükitekstile.</p>	<p>Lapsed ja õpetaja sirvivad koos ajalehti ning lõikavad sealt välja meelepäraseid, kindla teemaga seotud pilte (nt tööd tege- vad inimesed, loodusega seotud fotod, karikatuurid vms).</p> <p>Väljalõigatud pilte vaadeldakse ja rüh- mitatakse teatud tunnuste alusel (nt sõidu- vahendid, inimesed, puud vms).</p> <p>Pildid laotatakse pörandale laiali ning õpetaja palub lastel neist kollaaži kleepimi- seks meelepärased välja valida. Lapsed asu- vad individuaalselt kleepimistööd tegema.</p> <p>Töö lõpetanud laps jutustab õpetajale, mida ta paberile kleepis ning miks ta just need esemed valis.</p> <p>MIKS EI OLE: selles tegevuses kasuta- takse ajalehte vaid matemaatika, keele ja kõne ning kunstivaldkonnaga seotud ees- märkide täitmiseks. Meedia kohta ei anna tegevus muud teadmist kui see, et ajalehte- des leidub pilte.</p>

Niisiis nõuab heaks meediakasvatamiseks saamine oluliselt enam kui vaid televiisori, arvuti ja ajakirjapaki olemasolu rühmas ning nende kasutamist teiste õppe-kasvatustegevuse valdkondade eesmärkide täitmiseks. Küll aga tagab meediakasvatus lastele eakohase toe uue kirjaoskuse õpetamisel, arendab kriitilist mõtlemist ning informatsiooni objektiivsuse ja tõepärasuse hindamist, mis on tänapäeva informatsiooniküllases keskkonnas toimetulekuks olulised oskused. Kriitiline mõtlemine ei tähenda seejuures ainult kritiseerimist, vaid eelkõige mõttekäikude koostise märkamist, arutlusoskuse kujunemist ning seal peituvate vigade tuvastamist.

Uus kirjaoskus – mis see on ja mida tuleks õpetada?

Kuna audiovisuaalse ja digitaalse meedia kasutamise osakaal on oluliselt tõusnud, on hakatud ka terminites eristama „traditsioonilist” ja „uut” ehk multimeedialist kirjaoskust (Yelland, Lee, O’Rourke ja Harrison, 2008; Livingstone, 2004; Flewitt, 2008 jt). Kommunikatsiooni kaasaegsed viisid, mille kaudu ka meedia meid kõnetab, on järgmised:

- trükitekstiline ja lingvistiline (nt suuline ja trükitud informatsioon, erinevad keeled);
- visuaalne (nt liikuvad pildid ehk animatsioonid ja videod ning staatilised pildid ehk fotod, graafika, joonistused, logod, sümbolid);
- auditiivne (nt hääl, muusika, heliefektid);
- ruumiline, sh žestid (nt esinemine, kehakeel, miimika, ümbrus ja keskkond);
- kombineeritud ehk multimeedium (trükiteksti, liikuvate ja staatiliste piltide, helide jms kombinatsioon). (Yelland jt, 2008, autori kohandus.)

Meid ümbritsev meediaruum ja informatsioon on üha enam multimeediumipõhine, mis tähendab, et ainuüksi trükiteksti lugema ja kirjutama õpetamisest jääb tänapäeva lapsele väheks. Last tuleb õpetada lugema ka audiovisuaalseid ja digitaalsete tekstide¹, mille olulised komponendid on trükiteksti kõrval helid, pildid (fotod), animatsioonid ja videod. **Meediakasvatus on lastele uue kirjaoskuse õpetamine.**

Liikuvate piltidega ekraanimeedia on eelkooliealiste laste puhul enimkasutatud ja kõige paremini mõistetav, kuna ei nõua lugemisoskust. Erinevad lastega läbi viidud projektid on näidanud, et juba 4-aastastele lastele on võimalik uut kirjaoskust efektiivselt õpetada. Marsh (2008) toob erinevatele uurimustele toetudes välja, et liikuvate piltidega (video, animatsioon) tegutsemine parandab laste lugemismotivatsiooni ja sooritusi kirjutamises, suurendab lugemisoskust, lugude ja jutustuste sisu mõistmist ning mõjutab positiivselt ka kuulamise ja kõnelemise oskust. Seega võib öelda, et uue kirjaoskuse õpetamine toetab ühtlasi ka traditsioonilise kirjaoskuse omandamist, mitte ei välista seda.

¹ Käesolevas artiklis eristatakse mõisteid *trükitekst* ja *tekst*. Teksti all peetakse silmas kõiki meediatekste, mis võivad olla nii helilised, pildilised kui ka multimeediumipõhised.

Multimeediumi asjatundlik kasutamine kujundab lastes järgmisi teadmisi, oskusi ja arusaamu (Marsh, 2008, autori kohandus):

- teadmised sellest, et lugusid saab jutustada (oma sõnumit edastada) eriliigilist meediat kasutades ning et jutustuse elemendid on erinevate meedialiikide puhul sisu erinevustest hoolimata ikkagi sarnased (nt süžee, tegelased, sündmustik jms);
- võime tuvastada, kuidas kasutatakse filmides ja animatsioonides meeleolu loomiseks muusikat ja heliefekte;
- kaamera võttenurkade kasutamise ja nende mõju mõistmine (nt lähivõte, üldplaan jms);
- arusaamad sellest, kuidas filmides värvide ja kujundlikkusega meeleolu ja atmosfääri kujundatakse;
- võime kasutada IKT vahendeid ja tarkvara suuliste ja liikuvate piltide loomiseks (nt mikrofoni, arvuti, kaamera, Windows Movie Maker, iMovie jms);
- stoppkraader (meie ümber olevate reaalse asjadega loodud) animatsioonide loomise protsessi mõistmine;
- tähenduste ülekandmise mõistmine teabe erinevatele esitlusvormidele (heli, video, foto jms).

Et eelnev realiseeruks, tuleb õpetajal nimetatud aspektidele õppetegevustes kas vastavaid küsimusi küsides või selgitusi jagades tähelepanu pöörata.

Lastele uut kirjaoskust õpetades on oluline keskenduda järgmistele fookustele (Marsh, 2008):

- meedia keel (ka kood) – kuidas meedias tähendusi luuakse (heli, pilt, värvid jms eespool räägitud). Meedia keele tundmaõppimine on kõige efektiivsem siis, kui analüüs ja ise meedia sisu loomine käivad käsikäes (vt ka Livingstone, 2004);
- žanr – millist tüüpi on konkreetne meediatekst (nt vestlussaade, artikkel, soovisaade raadios jms);
- esitlemine – kuidas konkreetne meediatekst esitleb valitud teemat. Meediateksti loojate poolt piiritletud ja kokku pandud ning neid võetakse erinevate inimeste poolt erinevalt vastu. See, kuidas erinev meediasisu ümbritsevat kajastab, on muuhulgas konkreetse teksti looja kavatsustest ja oodatava publiku huvidest lähtuvalt kujundatud. See aga omakorda vähendab meediateksti usaldusväärust;
- institutsioon – organisatsioon või isik, kes meediateksti koostas, mille jaoks ta seda tegi, milline on teksti eesmärk;
- meediapublik – kes on konkreetse meediateksti sihtrühm ja milliseid tähendusi või arusaamu võivad nad sellest luua.

Lastega saab meediasõnumeid analüüsida järgmiste küsimuste abil:

- Kes (institutsioon/organisatsioon/isik) sõnumi lõi?
- Mida sõnum ütleb/edastab (esitlemine)?
- Millise meediumi (TV, raadio vms), žanri (uudis, reklaam, saade vms) ja koodi (trükitekst, heli, foto vms) kaudu?
- Kellele (meediapublik, sihtrühm)?
- Millise mõjuga/millisel eesmärgil sõnum edastati?

Ülesanne: Tutvu järgmise uudisega ning püüa eelnevate küsimuste abil uudist analüüsida.

ILMA- JA LOODUSUUDISED

Kevadekuulutajad saabusid varakult (2)

28.02.2012 12:36

Kommenteeri | Prindi

Linnuvaatleja Leho Aaslaid teatas, et eelmise aastaga võrreldes saabusid linnud-kevadekuulutajad paari nädala jagu varem.

Selle aasta esimest kiivitajat nähti laupäeval Hiiumaal Ristnas, kirjutab Hiiu Leht. Pühapäeva hommikupoolikul silmati üle Kärkla lendamas laululuiki, kes läbirändel olles saabusid Eestisse tavaliselt alles märtsis.

Kiivitaja.

Foto: Martin Pau/Postimees

Toimetas **Hanneli Rudi**, reporter

Allikas: www.ilmajaam.ee/753832/kevadekuulutajad-saabusid-varakult/
(külastatud 23.04.2012).

Järgnevalt kirjeldab artikkel erinevaid meedia sisuvorme ja kaasaegse kommunikatsiooni viise ning pakub väikese valiku rikkalikest võimalustest, mida uue kirjaoskuse õpetamine lasteaiatõpetaja igapäevasesse õpetamispraktikasse annab. Kõiki kirjeldatud tegevusi on lihtne erinevast meediasisust ja selle iseloomust lähtuvalt edasi arendada ja kohandada. Kindel on aga see, et kõige suurem kasu lapsele on neist siis, kui õpetaja õpitut lastele selgitab ja loob seosed sellega, kuidas meediat konstrueeritakse ja kokku pannakse. Selle lihtsustamiseks on iga teema lõpus ka õpetajat abistav kokkuvõte.

Helid

Kõige olulisemaks sõnumite edastajaks on keel ja inimestevaheline dialoog. **Dialoogid** ekraanil täpsustavad meile seda, mida inimesed teevad ja mõtleavad. Toimu-

vast saame ettekujutuse ka ilma helita, kuid sellisel juhul on meie arusaamad väga lihtsustatud. Ehkki inimestevahelistele dialoogidele lisaks on helidel meedias mitmeid muidki mõjustavaid toimeid, on ka inimehäälel palju nüansse, mille üle saab koos lastega arutleda. **Hääletoon** edastab meile tegelaste emotsioone ja lisab pildile mõjujõudu, hääle abil saame me tuvastada sugupoole, tegelaskujusid ja meeleolu.

Filmides tuleb hääle sageli kaadri tagant ehk teisisõnu jutustajat pole ekraanil näha. Hoolimata sellest on jutustajal tähtsad ülesanded: anda olulist taustainfot; öelda, mida peaksime arvama ekraanil olevatest tegevustest ja inimeste mõtetest; kaadreid omavahel siduda.

Heliefektidel on audiovisuaalse meedia maailmas samuti oluline roll. Heliefektid panevad meid filme realistlikumalt ja loomulikumalt tajuma ning mõjutavad meie emotsionaalseid reageeringuid. Heliefektid aitavad luua ettekujutuse tegevuspaigast (helid ruumis) ja ajast (nt öised hääled, hommikused hääled jms), aga ka tegelastest ja asjadest, mida me ekraanil ei näe.

Muusika osatähtsust ei saa meedias samuti alatähtsustada. Kindlaid muusikalisi motiive oleme me õppinud seostama kindlat tüüpi sündmustega.

Ülesanded:

1. Kuulake multifilmi/filmi ilma pildita (seljaga ekraani poole, salliga või silmaklappidega silmad kinni). Püüdke kuuldu põhjal mõistatada:
  - millised tegelased on multifilmis;
  - mitu neid on, mitut erinevat häälet sa kuuled (kontrollige hiljem, kas kõik kuulnud tegelased olid ka päriselt ekraanil näha);
  - kas nad on lapsed, täiskasvanud või loomad;
  - kas nad on poisid või tüdrukud;
  - kas film tundub kurb või rõõmus;
  - millises tujus on tegelased;
  - milline on tegelaste hääletoon (püüdke seda matkida ning mõistatage, kas hääle on päris või selle tegija poolt moonutatud).

Iga vastusega peaks kaasnema selgitus, miks lapsed nii arvavad ehk arutlege koos lastega, mis nimetatud asjaoludele viitab. Ühes tegevuses pole kõikide küsimuste küsimine vajalik. Valik tasub teha selle järgi, millised on õppetegevuse teised eesmärgid (nt emotsionaalne kasvatus, matemaatika, kindel teemadering valdkonnast „Mina ja keskkond” vms).

2. Kuulake multifilmi/filmi ilma pildita ning püüdke heliefektide ja taustal oleva helifooni põhjal mõistatada:
  - kus võiks ekraanil olev tegevus toimuda? (asukoht – toas, õues, talus, linnas vms);
  - kas sündmused toimuvad hommikul, lõuna ajal, õhtul või öösel? Mis hääled ja helid sellele vihjavad?
3. Helide kuulamist saab lisada ka pildivaatluse juurde. Vaadeldes koos lastega olustikupilti ning kuulake sinna juurde erinevaid helisid. Paluge lastel arvata,

kas helid sobiksid vaadeldava pildi juurde või mitte. Paluge lastel oma arvamusi ja valikuid põhjendada.

4. Vaadake koos lastega mõnda multifilmi/filmilõiku nii, et selle originaalhelid on vaikseks keeratud. Lisage multifilmile erineva karakteriga muusikapalu (kurb, energiline, hirmus jms) ning jälgige, kuidas nähtu tähendust muudab. Arutlege selle üle, millise iseloomuga muusikapala sobib sündmustikuga kõige paremini.
5. Kuulake lastega erinevaid muusikapalu (näiteks silmad kinni) ning arutlege selle üle, milline film või multifilm kellelegi kuulduga silmade ees jooksmata hakkab. Millised tegelased võiksid selles multifilmis olla, kas lugu on kurb või rõõmus, mida tegelased seal teevad jms. Ülesande mõte on see, et ühise arutelu käigus luuakse muusikapalale toetuvalt lühike tegelaste ja sündmustikuga lugu. Lapsi võib fantaseerida ja jutustada meelitada sellega, et muusikapala juurde on õpetaja ise valmis valinud erinevad tegelased (nt näpunukud, väikesed mänguasjad, aplikatsioonid vms).
6. Telereklaamide puhul võib teha samasuguseid ülesandeid – kuulata reklaamimuusikat ja heliefekte, inimeste hääletooni ja neis väljenduvaid emotsioone. Kõigil neil on reklaamide puhul veel suurem roll ja emotsionaalne tähendus, kuna reklaamide ülesanne on tekitada toote suhtes positiivseid ootusi.

Mida õpib laps meedia kohta, kui ta neid ülesandeid teeb?

Laps õpib märkama filmides helisid ja tajuma nende emotsionaalset mõju, hakkab mõistma ekraanipildi konstrueeritust ning seda, et iga meediatoode on paljude inimeste ühiste otsustuste produkt ja sageli valitakse helid sinna eesmärgiga nähtav mõju intensiivsemaks muuta. Vähemoluline pole seegi, et lastel tekib arusaam sellest, kuidas heliga võib pildi mõju võimendada ja vähendada (nt hirmutav muusika filmides).

Staatilised pildid

Staatiliste piltide alla liigitatakse eelkõige fotod, aga ka brändimärgid, logod, mitmesugused sümbolid tänaval (nt liiklusmärgid), samuti värvide mõju, žestid ja inimeste kehakeel. Pildid ja sümbolid kannavad endas sageli võimsaid ja alateadlikke sõnumeid, mis on kultuuriti erinevad ning neid tuleb samuti lugema õppida nagu mis tahes muidki tekste.

Visuaalse suhtlemise põhikomponendid on **punktid, jooned, kujundid, suurusvahekorrad, ruumilisus, tasakaal, suund, valgus, perspektiiv, proportsioonid ja värvid** (Berger, 2012). Värvide puhul omavad tähendusi ka tugevus, intensiivsus, puhtus, heledus- ja tumedusastmed, soojad ja külmad toonid, värvuste koosmõju jms. Kõikide nende analüüsimine kuulub uue kirjaoskuse õpetamise juurde ning neid rakendatakse eriti mõjusalt reklaamimaailmas ja moefotograafias, nii paber- kui ka *online*-meedias (nt pealkirjad, fondid, värvid jms). Näiteks kasutatakse reklaamifotodel tähelepanu püüdmiseks sageli puhtaid ja intensiivseid värve (lumi-valge pesupulbrireklaamis, intensiivne ja puhas punane huulepulgareklaamis jms),

samuti vastandvärvuste tugevaid kontraste. Tume pilt mõjub hirmutavalt, hele toon seevastu kutsuvalt.

Fotograafia lisab loetelule veel **fookuse**, pildistamise **võttenurgad**, **võtete liigid**, **värvid** ja **kompositsiooni**. Võtted võivad olla:

- 1) ülisuur plaan, detailplaan – osa näost, nt silm, suu vms (edastab intiimsust, mida kaugemale kaamerast, seda vähem on pilt seotud isikuga ja seda rohkem tausta ning kontekstiga);
- 2) suur plaan, lähivõte – nägu ja kael, objekt täidab suure osa kaadrist;
- 3) keskplaan – inimene vööni;
- 4) üldplaan – inimene täispikkuses;
- 5) kaugplaan – inimene või figuur on väga väikesed, suure osa täidab ümbrus.

Seega ei tähenda piltide analüüs meediakasvatuses mitte ainult pildil oleva sündmustiku kirjeldamist, vaid ka kõigele eelnevale tähelepanu juhtimist.

Kõik nimetatud pildikomponendid lisavad emotsionaalset mõjusust ning mõjutavad seda, kuidas me pilte ja nende juures olevaid tekste tajume ning vastu võtame.

Ülesanded:

1. Täiesti eraldi nähtusena saab käsitleda piltide muutmise tarkvara (nt Photoshop). Nii nagu lastele mõeldud töölehed sisaldavad sageli ülesandeid stiilis „Mis on pildil valesti?” või „Mis on muutunud?”, saab lastega vaadelda pilditöötlusprogrammidega muudetud pilte ning arutleda selle üle, kas ajakirjade pildid on alati usaldusväärsed. Õpetaja, kes ise pilditöötlustarkvara ei kasuta, leiab lastega analüüsimiseks piisavalt näiteid ka internetist – nii Google’ist kui ka Youtube’ist (märksõnaga „photoshop mistakes”).
2. Vaadeldge ajakirjades ja ajalehtedes olevaid fotosid ning püüdke leida sealt lavastatud (poseeritud) ja olustikufotosid. Mille poolest need erinevad? Lavastatud fotod tunnete ära selle järgi, et inimesed poseerivad ja vaatavad kaamerasse, olustikufotod on reeglina juhuslikud ülesvõtted. Samas on võimalik ka olustikufotosid lavastada. Arutlege lastega, millised neist fotodest räägivad meile sündmustest rohkem. Arutlege, milline on foto võttenurk, kas detailplaan, lähivõte, keskplaan, üldplaan või kaugplaan.
3. Tehke lastega fotolavastusi. Lavastage olustikufotode põhjal ise sarnaseid fotosid ning pildistage need koos lastega. Püüdke kujundada foto põhjal sarnane taust, jälgige võttenurka ja valgust, leidke sarnased asjad, tegelased, lapsed ning poseerige sarnane pilt. Võrrelge päris fotot, mille alusel lastega lavastuse tegite, ning lavastatud fotot. Arutlege selle üle, millise loo illustreerimiseks see foto sobiks, kas valitud võttenurk, kompositsioon jms olid originaalfotoga sarnased.
4. Sirvige ajakirju ning leidke sealt kindla teemaga fotosid (nt inimesed, teatud elukutsed, loomad, ehitised jms). Enne lastele ajakirjade andmist on soovitatav ajakiri ebaekohastest piltidest tsenseerida, et vältida vestlusteemasid, mis ei pruugi olla lastele eakohaselt mõistetavad (nt reklaamide seksuaalne sisu, verised või vägivaldsed pildid jms).

- Kuidas piltidel valitud teemat kajastatakse, kas positiivselt ja rõõmsalt või negatiivselt ja kurvastavalt?
  - Arutlege, millest võiks rääkida foto juures olev artikkel.
5. Lõigake koos lastega ajalehtedest ja ajakirjadest välja hulk erinevaid pilte. Lugege lastele ette sobilikke uudiseid (nt loodusest, spordist, elukutsetest, tuntud inimestest, kohalik lastesõbralik uudis vms) ning paluge lastel valida pörandal olevate väljalõigatud piltide hulgast uudise juurde sobivaid pilte. Paluge lastel pildivalikuid põhjendada.

NB! Sõja-, katastroofi-, majandus- ja poliitikauudised koolieelses eas lastega arutlemiseks reeglina ei sobi.

- Sorteeri (rühmitage) fotosid pildistamise suuna alusel – pildistatud ülevalt alla, otse, alt üles.
  - Sorteeri väljalõigatud fotosid võtteplaanide järgi (detailplaan, lähivõte, keskplaan, üldplaan, kaugplaan).
6. Sirvige ajalehti või ajakirju ning püüdke leida kõik sellised pildid, mida on teie arvates arvutiga muudetud. Arutlege selle üle, mis annab alust arvata, et pilt pole päris (nt esemete suurusvahekorrad, ebatavalised värvid, lisatud sobimatud objektid vms; vt järgnevat reklaampilti). Ajakirjandusväljaannetes leiab neid sageli reklaampiltide hulgast, aga ka artiklite juurest.

Allikas: www.mnt.ee/kiivriweb/ (külastatud 28.04.2012).

7. Reklaampiltide/fotode (vt eelmine näide) juures saab lastega analüüsida järgmisi olulisi momente (Berger, 2012, autori kohandus):
- Pildi üldine meeleolu ja emotsioonid.
  - Disain – mida on pildil rohkem, kas pilti või teksti? Millised on reklaamides olevad tekstid muude trükitekstidega võrreldes? Milliseid värve kasutatakse?
  - Kontekst ja sisu – kas pildil on inimesi, loomi vms? Millised nad on? Millised on piltidel olevate inimeste näoilmed, soengud, juuksevärv, kehakuju ja kehakeel, riided, vanus, sugu, rass, elukutse, suhted jms. Milline on reklaampildi taust, kus see on pildistatud? Kuidas on taust seotud sellega, mida pildil tehakse ja reklaamitakse? Mis reklaampildil toimub? Millised asjad

on reklaamis esiplaanil? Milline on reklaamis olevate inimeste kehakeel ja nende ümbrus? Kas need on päriselule sarnased?

- Märgid ja sümbolid – kas ja milliseid neist reklaam sisaldab? Milliseid positiivseid emotsioone või vajadusi toode või teenus püüab välja tuua?
- Teemad – millest reklaam räägib? Millist toodet või teenust reklaamitakse?

Sarnaste küsimuste abil saab analüüsida ka tele- või internetipõhiseid multimeediami reklaame.

Mida õpib laps meedia kohta, kui ta neid ülesandeid teeb?

Laps õpib märkama ümbritsevas keskkonnas ja meedias staatilisi pilte, tajuma nende emotsionaalset ja manipuleerivat mõju, hakkab mõistma seda, et iga meediatoode valmib paljude inimeste ühiste otsuste tulemusena ning kõike, mida fotodel näeb, ei saa päriselule vastavaks pidada. Lastel tekib arusaam sellest, kuidas saab piltidega teksti mõju võimendada ja teksti suhtes eelhoiakuid tekitada. Samuti võimaldavad ülesanded tutvuda meedia loomise protsessiga ning olla ise meedia looja.

Liikuvad pildid ehk animatsioonid ja videod

Liikuvate piltide ehk filmimaailm toob fotodele ja helidele lisaks hulga analüüsitavaid momente. Filmide puhul saab jälgida **suumimist** ehk pildi suurendamist, **montaaži** ning nagu staatilistegi piltide puhul – **võttenurki**. „Film ei pea näitama üksnes lugu, mille osad on omavahel loogiliselt seotud, vaid see peab sisaldama maksimaalselt emotsiooni ja stimuleerimisjõudu,” ütleb montaaži kohta filmilavastaja ja -teoreetik Sergei Eisenstein (Berger, 2012). „Hüppamine” kaadrite, erinevate sündmuste ja sündmuspaikade vahel hoiab filmi tempot, kuid teisalt teeb laste jaoks sisu jälgimise väga keeruliseks, kuna lastel pole piisavalt elukogemusi, et lõikamis- ja kaadrivahetuskohad asjakohaste sündmustega täita.

Teiseks problemaatiliseks asjaoluks koolieelses eas on see, et lastel on keeruline helisid piltidega integreerida ning mõista, et koos toimides on nende mõju eraldi võetuga võrreldes väga erinev.

Multifilmide ja filmide analüüsimiseks on kõige parem kasutada kas arvutit või DVD-mängijaga televiisorit. Arvuti puhul on eeliseks see, et projektori kasutamise võimaluse korral saaks pildi kõikidele lastele hästi nähtavaks muuta. Teine hea võimalus on kasutada DVD-mängijaga televiisorit, mis võimaldaks filmides sobilikes kohtades (nt murdepunkt sündmustikus, kaadrivahetus, sündmuste muutumine) kasutada pildi „kivistamiseks” PAUSE nuppu ning peale lastega arutlemist filmi edasi mängida.

Ülesanded:

1. Vaadake koos lastega DVDlt või arvutist (multi)filmi ning „kivistage” PAUSE nupuga pilt sündmuse pöördelisel kohal. Arutlege, millised võiksid olla filmi erinevad, nii positiivsed kui ka negatiivsed, süžeearengud. Seejärel vaadake film lõpuni ning võrrelge oma lugusid filmi autorite looga. Pause aruteluks võib teha filmi jooksul mitmeid.
2. Telepilti analüüsides tasuks tähelepanu pöörata järgmistele asjaoludele:

- Tuvastage koos lastega, millest nähtud lugu jutustas ja miks see lugu meile räägiti. Püüdke sõnastada „loo moraal”.
- Kas filmis oli probleeme ja konflikte ning kuidas need lahendati?
- Millised tegelased olid filmis? Mitu neid oli? Kes oli peategelane? Millised olid tegelastevahelised suhted? Millised olid tegelaste hääled?
- Kus sündmus toimus? Kas see oleks võinud toimuda ka mujal?
- Kuidas kasutati filmis helisid? Kas filmis oli tegelasi, keda kuulsime, kuid ei näinud? Püüdke kirjeldada filmi muusikat. Millist emotsionaalset mõju võiks see muusika avaldada?

Kõikidele küsimustele korraga vastuseid otsida pole loomulikult mõistlik. Valige välja mõned ning pange lapsed loendama või arutlege väärtuste ja õige-vale käitumise või emotsioonide üle – kõik filmid pakuvad selleks piisavalt ainet ning võimaldavad muu hulgas meedia sisu suurepäraselt ka õppekava üldoskustega lõimida.

3. Vaadake koos lastega multifilmi nii, et keerate heli maha (kasutage MUTE nuppu). Jälgige tegelaste liikumist, sündmustiku tausta jms ning püüdke multifilm rühmas olevate esemete, oma keha ja hääliitsustega helindada. Vajalikes kohtades võiks ekraanipildi arutlemiseks PAUSE nupuga „kivistada”. Soovituslik on esimesel korral filmilõik otsast lõpuni läbi vaadata, juhtides tähelepanu kohtadele, kus võiks liikumisel või esemete liigutamisel helisid tekkida. Seejärel arutlege lastega, milliseid helisid vajavaid kohti nad multifilmis märkasid ning milliste vahenditega võiks neid helisid teha. Mängige film uuesti ette nii, et sobilikes kohtades püüavad lapsed ise filmile helitausta tekitada. Lisaks helide tekitamisele võib multifilmile tuttavate muusikapalade või lastelaulude hulgast sobiva helitausta valida. Kuulake tegevuse lõpuks multifilmi lõik läbi originaalhelidega, võrrelge ja arutlege meedia loomise protsessi üle.
4. Eelnevat ülesannet võib sooritada ka multifilmilt heli maha keeramata. Kuulake multifilmis olevaid helisid ning püüdke leida rühmast esemeid, millega saaks ise võimalikult sarnaseid helisid tekitada. Võrrelge helisid omavahel ning valige välja need helitekitajad, mis sarnanevad multifilmis olevatele originaalidele kõige enam.
5. Kolmanda variandina saab helita (multi)filmi kasutada nii, et püüate koos lastega n-ö tummfilmi vaadates mõistatada, millest multifilm räägib. Kas see on kurb või rõõmus lugu? Millest võiksid tegelased omavahel rääkida?
6. Püüdke koos lastega loendada, mitmest stseenist ja kaadrist lugu koosnes (saab analüüsida lühikeste multifilmide, nt Minuscule jms, või multifilmi osade puhul). Mitut sündmust muutvat kaadrivahetust filmis märkasite? Mitu korda kasutati ülisuurt plaani? Aga kaugplaani? Kaadrivahetuste näitlikustamiseks on hea kasutada PAUSE ja PLAY nuppe.
7. Kui (multi)film on lastele tuttav, võib otsida sellest pilte (kaadreid, plaane), mida ekraanile PAUSE nupuga „kivistada”. Seejärel analüüsige koos, mis juhtus enne ja mis pärast pildi peatamist. Kuidas võiks lugu sealt jätkuda? Multifilmide ja filmidega õppetegevusi läbi viies tasuks lastega arutleda selle üle,

et filmide aluseks on alati stsenaariumid ehk tekstiraamatud, ning kujutleda, milline oleks lugu siis, kui meie ise oleksime selle loo ja tekstiraamatu autorid. Mida teeksite teie teisiti ja kas teie multifilm lõppeks teistmoodi?

Mida õpib laps meedia kohta, kui ta neid ülesandeid teeb?

Laps õpib märkama seda, et ekraanipilt on konstrueeritud, kuna koosneb kaadritest ja stseenidest ning pildid, helid, tekstid ja videod pannakse ekraanipildi jaoks osavalt arvutites kokku. Ta hakkab mõistma, et ekraanil toimuv on vaid osake kogu sündmusest ning kõiki tegevusi meile ei näidata (välja lõigatud sündmused). Laps hakkab selgituste toel aru saama, et meedia on stsenaariumite (tekstiraamatute) järgi lavastatud, mis omakorda annab selgust selles osas, et kõik, mis ekraanil näha, ei vasta sageli tegelikkusele ja on näitlejate esitatud. Ülesanded võimaldavad tutvuda meedia loomise protsessiga ning olla ise meedia looja.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et piltide, helide ja videote analüüs meediakasvatuse tähenduses on enamat kui vaid sisu üle arutlemine, sisaldades võtte- ja vaatenurkade analüüsimist, helide mõju hindamist, võimaluste piires ise meedia loomist ning hästi palju arutlemist. Meediakasvatuse läbiviimisel on kõige olulisem küsimuste püstitamine, nende üle arutlemine ning mitte niivõrd õigete, kui just põhjendatud vastuste pakkumine. Seega on uue kirjaoskuse õpetamises ehk meediakasvatuses vaikimisi olemas nii mõtlemis-, sõnavara-, jutustamis-, kuulamis- ja vaatlusoskuse arendamine kui ka spetsiifilisemate valdkondade nagu matemaatika, muusika, liikumine ja loodusõpetus teadmiste ja oskuste kujundamise võimalused, üldoskustest rääkimata.

Kõiki artiklis kirjeldatud tegevusi on võimalik väga lihtsalt kõikide õppe-kasvatustegevuse valdkondadega lõimida ning õpetada lapsi lõbusal, köitval ja kaasaegsel moel. Meediakasvatus ei pea olema õppetegevustesse planeeritud eraldi tegevusena. Meediakasvatuse eesmärged võib edukalt täita ka loodusõpetuse, keele ja kõne valdkonna või matemaatika rõhuasetusega lõimitud tegevus. Mõnikord polegi vaja muud, kui meediasisu teistes õppetegevustes kasutades küsida juurde mõni meediateadlikkuse ja uue kirjaoskuse õpetamisega seotud küsimus ning tegevus ongi juba meediakasvatusega lõimitud. Nimetatud küsimusi pakkus käesolev artikkel rikkalikult.

Autori praktilised kogemused artiklis kirjeldatud tegevuste läbiviimisega lasteaias ja lasteaiaaeglastega näitavad, et lapsed teevad neid ülesandeid suurima rõõmuga, on õppetegevustes püsivamad ja aktiivsemad. Pöördudes tagasi artikli alguse juurde sooviks rõhutada juba eespool nimetatud seisukohti, et liikuvate piltidega (video, animatsioon) tegutsemine parandab laste lugemismotivatsiooni ja sooritusi kirjutamises, suurendab lugemisoskust, lugude ja jutustuste sisu mõistmist ning mõjutab positiivselt ka kuulamise ja kõnelemise oskust. Samuti seda, et uue kirjaoskuse õpetamine toetab ühtlasi ka traditsioonilise kirjaoskuse omandamist, mitte ei välista seda (Marsh, 2008). Seega pole alust arvata, et multimeediumi kaasa-

mine õpetamisse näpistab väärtuslikku aega lugemise ja kirjutamise kui olulisemate oskuste õpetamise arvelt.

Allikad

- Berger, A. A. (2012) *Seeing is Believing: An Introduction to Visual Communication*. 4th Ed. McGraw-Hill Companies Inc.
- Flewitt, R. (2008) Multimodal literacies. *Desirable Literacies: Approaches to Language & Literacy in the Early Years*. Marsh, J. & Hallet, E. (Editors), SAGE Publications, pp 122–139.
- Livingstone, S. (2004) Media Literacy and the Challenge of New information and Communication Technologies. *The Communication Review*, nr 7, pp 3–14.
- Marsh, J. (2008) Media Literacy in Early Years. *Desirable Literacies: Approaches to Language & Literacy in the Early Years*. Marsh, J. & Hallet, E. (Editors), SAGE Publications, pp 205–222.
- Ugur, K. (2004) *Meediaõpetus põhikoolis: Tugimaterjale õpetajale*. Tartu Ülikooli Kirjastus.